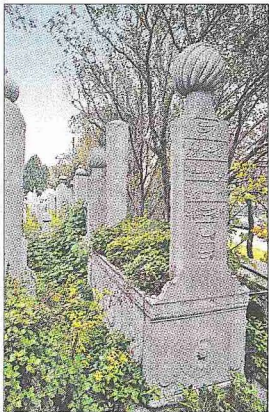

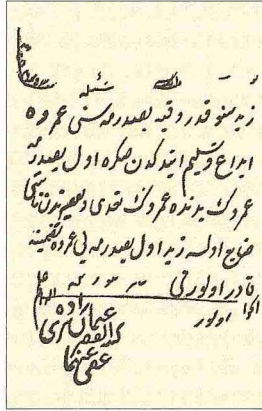
Cemâziyelâhîr 1182'de (26 Ekim 1768) şeyhülislâmlığa getirildi. Ancak bu sırada hastalandı ve felç geçirdi. III. Mustafa döneminde gerçekleştirilen Rusya seferleri esnasında ülkenin içine düştüğü felâketler ve Osmanlı-Rus savaşının bozgunla neticelenmesinden dolayı üzüntüye kapıldığından rahatsızlığı arttı. Şeyhülislâmlık makamında iken 5 veya 6 Zilkade 1183'te (2-3 Mart 1770) vefat etti. Cenazesi Aksaray'da Murad Paşa Camii haziresinde eski sadrazamlardan Kara Dâvud Paşa'nın kabri civarına defnedildi. Şeyhülislâmlığı on altı aydan biraz fazla sürmüştür. 1335'te (1916-17) Aksaray caddesi açılırken o dönemde Evkaf nâzırı vekili olan torunlarından İbrâhim Bey tarafından kemiklerinin Üsküdar'daki Selimiye Tekkesi karşısında bulunan aile mezarlığına taşındığı kaydedilir. Ancak şâhidesi Murad Paşa Camii haziresinde Kara Dâvud Paşa'nın kabrinin yanında kalmıştır. Osman Sâhib Efendi'nin erkek evlâdı olmamış, soyu İbrâhim Bey ile evlenen kızından devam etmiştir. Son dönem şeyhülislâmlarından Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi, Osman Sâhib Efendi'nin kızının torunudur.

Kaynaklarda Osman Sâhib Efendi'nin âlim, fâzıl, kalem sahibi, güzel konuşan bir kişi olduğu, nazım ve nesriyle akranları arasında öne çıktığı belirtilir. Aynı zamanda güçlü bir divan şairi olduğu kaydedilen Osman Sâhib Efendi bazı hadiselerle tarih düşürmüş ve şiirlerinde "Sâhib" mahlasını kullanmıştır. Divan şiirinin XIX. yüzyıldaki son temsilcilerinden Keçecizâde İzzet Molla'nın dedesi Mustafa Efendi'den ders aldığı kaydedilir (DİA, XXIII, 561). Ayrıca hat çalışmış ve Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi'den ta'lik yazısını öğrenmiştir. Osman Sâhib Efendi, Üsküdar'da Balaban İskeleyi civarında Şemsipaşa caddesi üzerinde babası için vefatından on sekiz yıl sonra bir çeşme yaptırmıştır. Türk barok

Pîrizâde
Osman
Sâhib
Efendi'nin
Aksaray
Murad Paşa
Camii
haziresindeki
mezarı

Pîrizâde
Osman
Sâhib
Efendi'nin
bir fetvası
(İlmîyye
Salnâmesi,
s. 537)

mimarisi üslûbunda kemeri dilimli ve tamamen mermerden inşa edilen çeşme 1955'te yıktırılmıştır.

Bursalı Mehmed Tâhir, Osman Sâhib Efendi'nin Topkapı Sarayı'nda bulunan Revan Odası (Köşkü) Kütüphanesi'nde *Ķāmûs*'un on maddesine ta'likatı içeren bir eseri bulunduğunu belirtirse de kayıtlarda bu esere rastlanmamaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6232) *Ta'lika 'alâ mâddeti'l-'aşr li-şâhibi'l-Ķāmûs* adıyla kayıtlı olan eser muhtemelen budur. Sehven babasına da nisbet edilen ve beş varaktan ibaret olan risâle *Ķāmûsü Lisânî'l-'Arab*'daki "aşr" maddeyle ilgili bilgileri değerlendiren bir ta'liktir. *Makâmâtü'l-bed'ia* ise onun şiirlerinden oluşan bir mecmua olup müellif hattı olduğu kaydedilen yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Reşid Efendi, nr. 1022). Aynı mecmua içinde bazı beyitlerine yazdığı şerhler de yer almaktadır. Ayrıca babası Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendi'ye ait divanın sonunda Osman Sâhib Efendi'ye ait olduğu anlaşılan iki kaside ile iki tarih vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 1710/6).

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 124; II/A, s. 112-114, 120; II/B, s. 24; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 103; *Sicill-i Osmânî*, IV, 685-686; *Osmanlı Müellifleri*, II, 113; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 536-538; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, s. 84-86; *TYDK*, III/2, s. 754; Danişmend, *Kronoloji*², V, 143; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 145; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 74; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, Ankara 1989, II, 973; *Fâtih Câmilîleri ve Diğer Tarihî Eserleri* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 339; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, II, 795; III, 1137-1138; İsmet Parmaksızoğlu, "Osman Sâhib Efendi", TA, XXVI, 84; Naci Okçu, "İzzet Molla, Keçecizâde", DİA, XXIII, 561.

TAHSİN ÖZCAN

PİSAGOR

(m.ö. 570 [?] - 500 [?])

Ünlü Grek filozofu,
matematikçi ve astronom.

Pisagor'un (Fisagor, Pythagoras) hayatı, kişiliği ve çalışmalarıyla ilgili bilinenler genellikle menkıbeye dayandığından kesin değildir. Kaynaklarda milâttan önce 570 civarında Sisam (Samos) adasında dünyaya geldiği, otuz yaşlarına kadar burada yaşadığı, daha sonra tiran Polykrates'in yönetiminden hoşlanmadığı için Güney İtalya'daki Kroton'a göç ettiği ve orada felsefi, dinî, siyasî mahiyette bir okul kurduğu anlatılır. Pisagorcular denilen, ilk defa aralarında kadınların, kızların da bulunduğu öğrencileri aynı felsefi ve siyasî görüşlere sahip, her alanda ortak konularla uğraşan kimselerdi ve öğrendiklerini, sırlarını açıklamamaya karar vermişlerdi. Hayat ilkeleri basit gıdalarla beslenme, sıkı disiplin kurallarına uyma, nefse hâkim olma, azla yetinme ve ustaya kesin itaatten ibaretti. Halk arasında yaşantıları ve fikirleri bir tarikat gibi görülen Pisagor ve öğrencileri sonuça, siyasî düşmanlarının tahrikiyle galeyana gelen kalabalık bir kitlenin saldırısına mâruz kaldı. Bazı kaynaklar Pisagor'un bu sırada öldürüldüğünü, bazıları ise Metapontion'a kaçarak bir süre daha yaşadığını bildirmektedir. Böylece Pisagor ve öğrencilerinin Kroton'daki politik etkileri sona ermiş, ancak felsefi ve bilimsel etkileri bütün İlıkçağ boyunca devam etmiştir. Hristiyanlığın yayılmaya başladığı yüzyıllarda Pisagorculuğu yeniden canlandırma çabaları (Yeni Pisagorculuk) olmuştaki da bu etkinliklerde daha çok Pisagor'un efsanesi ve mistik dünya görüşü öne çıkarılmıştır.

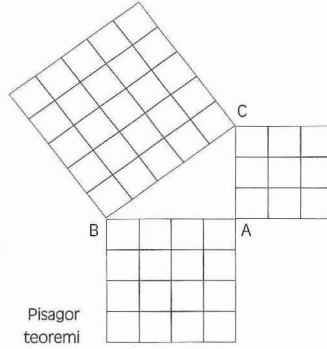
Pisagor'un kişiliği ve inançlarıyla ilgili değişik rivayetler bulunmaktadır. Çağdaşlarından bazıları onu bir peygamber olarak tanıdı. Onun inancına göre Tanrı evreni sayılar vasıtasıyla düzenlemiştir. Tanrı birlik, dünya çokluktur ve zıtlardan meydana gelmiştir. Bu zıtlar on çifttir: Sınırlı ve sınırsız, tek ve çift, bir ve çok, sağ ve sol, erkek ve dişi, sükûnet ve hareket, doğru ve eğri, aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü, kare ve dikdörtgen. Bu çiftlerin ilk unsurları düzen ilkelerinin, ikinci unsurları düzensizlik ilkelerinin ifadesidir. Zıtlara birliği veren oran ve uyumdur (harmoni). Sayıların uyumunu tam anlamıyla idrak eden kut-sallığa ve ölümsüzlüğe erişir. Bu dinî çerçevede içinde ruh göçüne ve bu göçün yalnız insandan insana değil her canlıya olabileceğine inanılır. Bu yüzden Pisagor ve

takipçileri et yemezler, hayvan kurban etmezler. Onlara göre bağımsız bir varlığa sahip olan ruh bedenle kurduğu ilişki sonucunda kirlenip saflığını yitirmiştir ve anlamak için başka bir bedene geçmesi, ölüm-süzlüğe erişmek için de mutlak bilgiyle aydınlanması gerekir. Pisagor "filozof" terimini ilk kullanan kişidir. Kaynaklara göre kendisini "sophos" (bilge) olarak nitelermiş, onun yerine "philosophos" (bilgelik seven) demeyi tercih etmiştir (Laertios, s. 384). Benimsediği mistik âyinler ve felsefesindeki sayı mistisizmi Doğu din ve felsefelerinden alınmış olduğundan Pisagor'un Doğu'ya seyahatler yaptığına inanılır. Onun Mısır'a gittiğine kesin gözüyle bakılmakta, Pers Hükümdarı Kambiz tarafından esirler arasında Bâbil'e götürüldüğü ve orada rahiplerin yönettiği âyinlere katıldığı kabul edilmektedir. Iamblih'os'a göre Bâbil'de yedi yıl kalmış, bu süre zarfında Mecûsiler'den (ışgalci Persler) sayılar ve müzik teorisine diğer bilgileri öğrenmiştir. Pisagor'un Antikçağ'dan beri süregelen menkıbevi kişiliği İslâm kaynaklarına da yansımıştır. Kâdî Sâid'e göre Empedokles'ten (m.ö. V. yüzyıl) sonra yaşayan Pisagor Mısır'da geometri tahsil etmiş, Hz. Süleyman'ın öğrencileri Mısır'a gelince onlardan felsefe okumuştur. Ardından Yunanistan'a dönüp geometri, fizik ve teoloji öğretmiş, bu arada sayısal orantı esasına dayanarak müziği icat etmiş, fakat bunun peygamberlik nurunun kendisine yansımalarının bir sonucu olduğunu söylemiştir (*Tabakâtü'l-ümem*, s. 24; İbnü'l-Kıftî, s. 258).

Eserleri günümüze ulaşmayan Pisagor'un çalışmaları hakkında genelde Aristot'un, Pisagorcu Filolaos ve Diogenes Laertios'un yazdıklarından bilgi edinilmektedir. Pisagor ve öğrencileri matematiğe büyük önem vermişler ve onu bilim mertebesine yükseltmişlerdir. Günümüzde Pisagor daha çok matematikçi kimliğiyle tanınır. Ancak ona atfedilen buluşların bizzat kendisine mi yoksa okulunun mensuplarına mı ait olduğunu belirlemek mümkün değildir. Çünkü öğrencilerinin ustaya saygı ilkelerinden dolayı yeni buluşlar da ima ona mal edilmiştir.

Pisagor matematik konularını dört gruba ayırmıştır: Soyut sayı bilimi (aritmetik), uygulamalı sayı bilimi (müzik), sükûnet halindeki büyüklükler bilimi (geometri) ve hareket halindeki büyüklükler bilimi (astronomi). Daha sonraları "quadrivium" (dörtlü) denilen bu bilim dalları Avrupa uygarlığında eğitimin temelini teşkil etmiştir. Pisagor'a göre sayılar nesnelerin özüdür.

Bu düşünceden özel sayılara ve geometrik şekillere özel nitelikler yükleme düşüncesine geçmiştir. Meselâ aile 3, adalet 4, evlilik 5, canlılık 6, uygun durum ya da zaman 7 sayılarıyla gösterilmiştir. 10 en mükemmel sayıdır; ayrıca çift sayılar dışı, tek sayılar erkektir. Geometrik şekillerden en mükemmel düzlem şekli daire, en mükemmel cisim küredir.

Pisagor'un matematiğe asıl katkıları geometri alanındadır. Günümüzde kendi adıyla tanınan, dik üçgenlerle ilgili ünlü teoremi o düşünmüş ve kanıtlamıştır. Ancak onun, bir dik üçgende hipotenüs üzerine çizilen karenin alanının iki dik kenar üzerine çizilen karelerin alanları toplamına eşit olduğunu ifade eden bu teoremi ($BC^2 = AB^2 + AC^2$) Mısırlılar'dan ve Mezopotamyalılar'dan öğrendikleriyle kurduğu ve kanıtladığı sanılmaktadır.

Mezopotamya'da bulunan çivi yazılı iki tablet bu olgunun Pisagor'dan en az 1000 yıl önce bilindiğini göstermektedir (Sayılı, s. 195). Ayrıca bir üçgenin iç açıları toplamının 180° tuttuğunu kanıtlayan Pisagor astronomi alanına da büyük bir yenilik getirmiş, dünyanın ve gezegenlerle yıldızların küre şeklinde olduğuna ve dairesel yörüngeler üzerinde hareket ettiğine inandığını açıklamıştır. Onun öğrencisi Filolaos gibi bazıları da dünyayı evrenin merkezine yerleştirmekten vazgeçmiş ve onu gezegen gibi düşünerek hareketli saymışlardır ki bu görüş, XVI. yüzyılda Copernicus'in ortaya koyduğu güneş merkezli evren modelinin ilham kaynağı olmuştur. Pisagor'un görüşleri, tıp alanında evrendeki uyum düşüncesinin insan bedenine uygulanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Buna göre bedende yaş ve kuru, sıcak ve soğuk, acı ve tatlı gibi zıt güçlerin dengede olması sağlık durumunu, bu zıtlardan birinin diğerlerinden fazla olması hastalık durumunu gösterir.

İslâm dünyasındaki sayılar teorisi ve müzikle ilgili araştırmalar Pisagor'dan izler ta-

şımaktadır. Özellikle İhvân-ı Safâ Pisagor'dan esinlenmiş, sayılara mistik anlamlar yüklemiş ve tam sayılarla dost sayılara (birbirinin bölenlerinin toplamına eşit olan sayılar) ulaşmaya çalışmıştır. İbn Fellûs el-Mardîni, elementer sayılara dair eserinde sayıları sınıflandırma ve özelliklerini açıklama konusunda Pisagor geleneğini izler. Eserinde Pisagorcu sayı kavramını esas alan bir diğer matematikçi de İbnü'l-Havvâm'dır. Felsefe yanında tasavvuf ve kelâm alanında da Pisagor'un bazı etkilerini görmek mümkündür. Ondan etkilenenler ve görüşlerini nakledenler arasında Kindî, Ebû Bekir er-Râzî, İbn Miskeveyh, Sühreverdî el-Maktûl, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Fahreddin er-Râzî ve Seyyid Şerîf el-Cür-cânî gibi şahsiyetler anılabilir. Basit ilâçlara dair *Kitâb fî ebdâli'l-edviyeti'l-müf-rede* adlı eserine (Sezgin, III, 22) başta Ebû Bekir er-Râzî'nin *el-Hâvî fi't-tıbb*'i olmak üzere İbnü'l-Cezzâr, İbn Semecûn, İbnü'l-Baytâr, İbn Vâfid gibi tıp ve botanik bilginleri konuya dair çalışmalarında atıflarda bulunmuştur. Pisagor'a nisbet edilen ve Arapça'sı *er-Risâletü'z-zehebîyye* (*el-Veşâyâ'z-zehebîyye*) adıyla bilinen öğütler çeşitli Batı dilleri yanında Arapça ve Türkçe olarak yayımlanmıştır (bk. bibl.; İbn Fâtik ve İbn Ebû Usaybia bu öğütleri eserlerinde nakletmiştir).

BİBLİYOGRAFYA :

Vasıyyetü Fîşâgûres ez-Zehebîyye (nşr. L. Şeyho, *Maḳālât Felsefiyye li-meşâhiri'l-müslimîn ve'n-naşârâ* içinde), Kahire 1985, s. 59-63; Sâid el-Endelûsî, *Tabakâtü'l-ümem*, s. 24; İbn Fâtik, *Muhtârü'l-hikem ve meḥâsinü'l-kelim* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1980, s. 52-72; İbnü'l-Kıftî, *İḥbârü'l-ulemâ* (Lippert), s. 258; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 61-70; W. W. R. Ball, *A Short Account of the History of Mathematics*, London 1940, s. 19-27; B. L. van der Waerden, *Science Awakening* (trc. A. Dresden), Groningen 1954, s. 92-101; Sezgin, *GAS*, III, 20-22; IV, 45-46; V, 75-76; Sarton, *Introduction*, I, 73; Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1982, s. 195, 201; H. J. Störig, *İlkçağ Felsefesi: Hind, Çin, Yunan* (trc. Ömer Cemal Güngören), İstanbul 1994, s. 195-198; Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa 1998, s. 20-24; D. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (trc. Candan Şentuna), İstanbul 2003, s. 382-383, 384; Bekir Karlığa, "Pythagorasçı Felsefenin Türk-İslâm Felsefesine Yansımaları", *Felsefe Arşivi*, sy. 22-23, İstanbul 1981, s. 245-261; a.mlf., "Türk-İslâm Kaynaklarına Göre Pythagoras'ın Altın Mısıraları", a.e., s. 263-279; F. Rosenthal, "Fiṭḥaḥḥûras", *El²* (İng.), II, 929-930; W. K. C. Guthrie, "Pythagoras and Pythagoreanism", *The Encyclopedia of Philosophy* (ed. P. Edwards), London 1972, VII, 37-39; B. Ramsey, "Pythagoras", *ER*, XII, 113-115.

